

ב"ה

התקשרות

קונטרס שבועי לאנ"ש חסידי חב"ד לחיזוק ההתקשרות
לכ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדל בהרה"ק רלו"י מליובאוויטש
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שיחות • אגרות • פניני חסידות לפה"ש • הלכות, מנהגים וטעמיהם • ניצוצות • זמנים

א'קנא

ערב שבת קודש
פרשת דברים
ט' במנחם-אב התשע"ו
שנת ה'קהל

יוצא-לאור עלידי
צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

ח' במנחם-אב ה'תשע"ו - ט"ו במנחם-אב ה'תשע"ו

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ה'	ח' במנחם-אב*	ה'ל' מכירה פרק טז-יח.	ה'ל' פרה אדומה פרק ב.	מל"ת רנא.
ש"ק	ט' במנחם-אב**	פרק יט-כא.	פרק ג.	מל"ת רנג.
א'	י' במנחם-אב	פרק כב-כד.	פרק ד.	מל"ת רנג.
ב'	י"א במנחם-אב	פרק כה-כז.	פרק ה.	מל"ת רנב.
ג'	י"ב במנחם-אב	פרק כח-ל.	פרק ו.	מל"ת רנב.
ד'	י"ג במנחם-אב	ה'ל' זכיה ומתנה.. בפרקים אלו. פרק א-ג.	פרק ז.	מ"ע רמה.
ה'	י"ד במנחם-אב	פרק ד-ו.	פרק ח.	מ"ע רמה.
ו'	ט"ו במנחם-אב	פרק ז-ט.	פרק ט.	מ"ע רמה.

זמני השבוע*

צאת הכוכבים	שקיעת החמה***	מנחה גדולה	חצות היום והלילה	סוף זמן ק"ש	זריחת החמה	זמן ציצית ותפילין	עלות השחר**		תאריך
							72 ד'	120 ד'	
7.53	7.27.7	1.19	12.46	9.22	6.10	5.09	4.45	3.48	ו', ח' במנחם-אב
7.52	7.26.6	1.19	12.45	9.23	6.11	5.10	4.46	3.49	ש"ק, ט' במנחם-אב
7.51	7.25.6	1.19	12.45	9.23	6.12	5.10	4.47	3.50	א', י' במנחם-אב
7.50	7.24.6	1.18	12.45	9.23	6.12	5.11	4.47	3.51	ב', י"א במנחם-אב
7.49	7.23.5	1.18	12.45	9.23	6.13	5.12	4.48	3.53	ג', י"ב במנחם-אב
7.48	7.22.4	1.18	12.45	9.24	6.14	5.13	4.49	3.54	ד', י"ג במנחם-אב
7.47	7.21.3	1.17	12.44	9.24	6.14	5.14	4.50	3.55	ה', י"ד במנחם-אב
7.45	7.20.2	1.17	12.44	9.24	6.15	5.14	4.51	3.56	ו', ט"ו במנחם-אב

* הזמנים מתייחסים לאזור המרכז. באזור ההרים והעמקים יש שינויים שעשויים להגיע למספר דקות.
 ** לגבי זמן עלות השחר הנהוג בחב"ד קיימות שלוש דעות. הבאנו את הזמנים לפי הדעה המוקדמת ביותר והמאוחרת ביותר, וראוי להחמיר לפי העניין.
 *** זמני השקיעה כאן הם לפי השקיעה הנראית. אולם אדה"י בסידורו (יסדר הכנסת שבת) מכיר בשקיעה האמיתית, המאוחרת ממנה "בכמו ארבע מינוטין" (לשון אדה"י שם. שיעור התלוי במיקום ובעונות השנה).

זמני הדלקת הנרות וצאת השבת

פרשת		ירושלים		תל-אביב		חיפה		באר-שבע	
צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ
8:05	7:07	8:06	6:58	8:06	7:05	8:03	6:50	8:05	7:07
7:57	7:00	7:58	6:50	7:58	6:58	7:55	6:43	7:57	7:00

צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו • יו"ר: הרב יוסף-יצחק הכהן אהרונב

עורך אחראי: לוי שייקביץ • עורך: נחמיה קפלון • הגהה: יוסף-יצחק אולידורט

מז"ל: המרכז לעזרי שליחות, ת"ד 100 כפר חב"ד 6084000

טל' 03-3731777, פקס: 03-9606169, 0793-7474-ISSN

אינטרנט: www.chabad.org.il דואר אלקטרוני: chabad@chabad.org.il

מטרת הגלות – קידושין נעלים יותר

מהו העניין החיובי בגט, שלמרות שהתורה לא רצתה בו, היא מדמה אותו לספר תורה? • ומדוע בתורה ובסדר הגמרא מופיעים הגירושין לפני הקידושין? • בכוח עבודת התשובה לחדש את הנישואין באופן נעלה יותר מבעבר • על-ידי "ופרצת" מכל ההגבלות בעבודת ה', מגיעים "מן המצר" אל המרחב האמיתי • משיחת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

התורה כולה אמרינן "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אם עביד לא מהני"³, הנה בנוגע לגט – "מאי דעבד עבד", היינו, שלא כייפינן ליה לאהדורה (גם כאשר הדבר הוא בידו, כיוון שאינו כהן), שמשמעות הדבר היא שיש בגירושין עניין חיובי!

ולהעיר, שאף שעניין הגט הוא היפך האהבה, שצריכה להיות גם על-פי שכל – הרי זה אחד מתרי"ג מצוות, שיסודם הוא "ואהבת לרעך כמוך", ונכתב בתורה [ועד שבין "ששים המה מלכות"⁴, "ששים מסכתות"⁵, יש מסכת מיוחדת שמוקדשת לעניין הגיטין] שעניינה הוא הבנה והשגה, ויתירה מזה – כפסק הרמב"ם בסוף הלכות חנוכה: "כל התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם, שנאמר⁶ דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". ועל כן צריך לומר, שיש בזה גם עניין חיובי.

ב. ועל דרך זה מצינו גם ב"גט" עצמו – שיש בו עניין חיובי:

א. תוכן סיום מסכת גיטין (לאחרי כל העניינים במסכת גיטין) הוא, שאפילו כאשר בפועל היה עניין של גירושין, ו"כל המגרש . . . מזבח מוריד עליו דמעות", מכל מקום, צריך לידע, שעניין הגירושין אינו אלא לפי שעה בלבד, ותכליתו היא שעל-ידי זה יתגלה המעמד ומצב האמיתי ש"היא חברתך ואשת בריךך", כדלקמן.

ובהקדם הביאור בדברי הגמרא בסוף מסכת גיטין: "אמר ליה רב פפא לרבא, לא מצא בה לא ערוה ולא דבר (וגירשה), מהו (מי כייפינן ליה לאהדורה או לא). אמר ליה: מדגלי רחמנא גבי אונס לא יוכל לשלחה כל ימיו², כל ימיו בעמוד והחזיר קאי (שבית דין כופין אותו להחזירה), התם הוא דגלי רחמנא, אבל הכא מאי דעבד עבד".

ונמצא, שבעניין הגט ישנם שני הפכים: מחד גיסא – מדגישים גודל שלילת עניין הגט, עד כדי כך, שלכמה דעות הלכה כבית שמאי ש"לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר", ובכל אופן, "אין ראוי למהר לשלח כו"; ולאידך גיסא – אם בפועל היה עניין של גירושין (מאיזו סיבה שתהיה), הרי למרות שבכל

(3) תמורה ד, סע"ב.

(4) שה"ש ו, ח.

(5) שהש"ר עה"פ.

(6) משלי ג, יז. וראה גיטין נט, ב.

(1) ז, א (ובפרש"י).

(2) תצא כב, כט.

הקב"ה ובניישראל.

וכיוון שגט הוא היפך עניין הקידושין, מהו שייכותו לספר תורה – שיהיו בו דינים כמו בספר תורה, ויהיו בו י"ב שורות כשיעור י"ב שיטין המפסיקין בין ארבעה חומשי ספר תורה, הפסק (כריתות) שהוא חלק מהספר תורה עצמו, ויש בו קדושת ספר התורה, עוד יותר מקדושת הגוילין (שמסכיב לעמודי הספר תורה), להיותו חלק מהעמוד עצמו – בה בשעה שגט הוא היפך ענינה של ספר תורה שהוא עניין הקידושין?!

ונקודת הביאור בזה – שאף-על-פי שענין הגט הוא היפך ענינו של שטר קידושין, הרי הכוונה בזה אינה אלא כדי שלאחרי זה יהיה ענין הנישואין באופן נעלה יותר, מתוך אהבה וחביבות גדולה יותר, כך, שלאמיתו של דבר, הנה גם הגט הוא שטר קידושין, ואדרבה, באופן נעלה יותר, כדלקמן.

ג. ביאור הדברים:

סדר הדברים בכתוב הוא – שלאחרי ענין הגירושין נאמר ענין הנישואין: "ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר"¹⁹. ולכן, גם בסדר המסכתות קודמת מסכת גיטין למסכת קידושין, "על דרך הכתוב שהקדים גירושין קודם נישואין" (כמבואר במפרשי המשנה²⁰).

אלא, שלאחרי הגירושין נעשים הנישואין באופן אחר מהנישואין הראשונים – נעלה יותר, על דרך החילוק שבין עבודת בעלי תשובה לעבודת הצדיקים.

כלומר: אף-על-פי שכתחילה "הכתוב קראו אחר, לומר, שאין זה בן זוגו לראשון, זה הוציא רשעה מתוך ביתו ("כי מצא בה ערות דבר"), וזה הכניס רשעה לתוך ביתו" (כדברי הגמרא בסיום מסכת גיטין) –

הרי ענינו של בעל תשובה הוא, שעל-ידי עבודתו מהפך מ"אל אחר" ל"ה' אחד"²¹ (שעושה מר' ד', על-ידי זה שמוסיף בו נקודה²², נקודת פנימיות הלב).

ויתירה מזה – שהנישואין אינם "לאיש אחר",

גט – צריך להיות כתוב בשטר דווקא, כפי שלמדים ממה שכתוב⁷ "ספר כריתות", "ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה"⁸.

כלומר: אף-על-פי שאצל בניינה – שגם הם נצטוו על איסור אשת איש – נעשה ענין הגירושין על-ידי זה שמשלחה מביתו⁹, מכל מקום, אצל בניישראל הרי זה נעשה על-ידי שטר דווקא. ואף שהטעם הפשוט על זה הוא כדי שענין הגירושין לא יהיה דבר קל (כמבואר בספרי טעמי המצוות¹⁰), הרי, ענין זה היו יכולים לשלול גם על-ידי תנאים אחרים. ומזה מובן, שכתובת שטר הוא תנאי עיקרי בענין הגט מצד עצמו.

ועד כדי כך, שממה שכתוב "ספר כריתות", שנקרא ספר, למדים כמה פרטי דינים בנוגע לגט שצריך להיות כמו ספר תורה¹¹.

ומרומו גם בכך ש"נוהגים לכתוב י"ב שורות בגט" (ובשביל זה עושים תחבולות – לכתוב אותיות ארוכות כו"¹², כדי שיהיו י"ב שורות דווקא, לא י"א ולא י"ג), "משום דכתיב ספר כריתות, כשיעור י"ב שיטין המפסיקין בין ארבעה חומשי ספר תורה"¹³.

ולכאורה תמוה ביותר: ענינו של ספר תורה הוא – שטר קידושין בין הקב"ה ובניישראל, וכידוע הרמז המובא בספרים¹⁴ בפירוש דברי המשנה בריש קידושין: "האשה נקנית . . . בכסף ובשטר ובביאה", ש"כסף" הוא ענין האהבה, "אהבת עולם אהבתך"¹⁵, שזהו ענינו של "אברהם אוהבי"¹⁶, "ביאה" קאי על עבודתו של יעקב שהיתה "מטתו שלימה"¹⁷, ו"שטר" קשור עם מתן-תורה, שהיה ב"קול שופר", משופרו של האיל שנשחט תמורת יצחק¹⁸, והיינו, שהתורה היא שטר הקידושין בין

(7) תצא כד, ג.

(8) גיטין כא, ב. וש"נ.

(9) רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ח.

(10) ראה מו"ח פמ"ט. חינוך מצוה תקעט.

(11) ראה טושו"ע שם סכ"ה ס"י ואילך.

(12) ראה שו"ע שם (אחרי סקנ"ד) בסדר גיטין סצ"ב.

(13) תוד"ה המביא – ריש גיטין.

(14) ראה כש"ט ס"י. לקו"ת בשלח א, רע"ג. אוה"ת דרושי שבועות ע' קצט ואילך. ביאה"ז להצ"צ חיי שרה ע' צב. ועוד.

(15) ירמ' לא, ב.

(16) ישעי' מא, ח.

(17) ויק"ר פל"ו, ה. ועוד.

(18) פדר"א ספל"א.

(19) תצא כד, ב.

(20) פיהמ"ש להרמב"ם בהקדמה.

(21) ראה ויק"ר פי"ט, ב.

(22) ראה סה"מ תש" ע' 119 ואילך.

במדרשי חז"ל²⁸ על הפסוק²⁹ "איכה גו' כאלמנה", "כאשה שהלך בעלה למדינת הים", בכ"ף הדמיון בלבד, ולאחרי זה נעשה עוד הפעם עניין הנישואין באופן נעלה יותר, כמו שכתוב³⁰ "והיה ביום ההוא גו' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי". ועל-פי זה אתי שפיר השייכות של גט לספר

אלא שחוזרת לבעלה הראשון: איתא בגמרא במסכת יומא²³: "גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה ("לא יוכל בעלה הראשון וגו'²⁴"), שנאמר²⁵ לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנוף הארץ והיא ואת זנית רעים

לימוד התורה וקיום המצוות צריכים להיות באופן של "ופרצת" דווקא, ובהכרח להרוס את כל המדידות וההגבלות שיש בכל העניינים ובכל הפרטים

תורה - דכיוון שתכליתו של הגט היא שעלידי זה יתוסף עילוי גדול יותר בעניין הקידושין והנישואין, נמצא, שאמיתת ענינו של הגט הוא שטר קידושין, כמו ספר תורה, אלא, שספר תורה מורה על עבודת הצדיקים, וגט מורה על עבודת הבעלי תשובה³¹.

ד. [.] ויש לקשר כל הנ"ל לזמן "שבע דנחמתא" שלאחרי ימי "בין המצרים":

כללות עניין הגלות הוא בדוגמת עניין הגירושין (גיטין), שלכן צריך להבהיר בהפטרות שבע דנחמתא³²: "כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה"³³.

אמנם, עניין זה אינו אלא הכנה והקדמה וכלי לעניין הנישואין בין הקב"ה לישראל ביתר תוקף וביתר שאת לעתיד לבוא - כמו שכתוב בהפטרות שבע דנחמתא: "כי בוועליך עושיך"³⁴, והיינו, שהקב"ה קונה את בני ישראל בג' העניינים של כסף שטר וביאה (כנ"ל) באופן של "בנין עדי עד",

רבים (ואף על-פי-כן) ושוב אלי נאום ה". והיינו, שעל-ידי תשובה גדולה ("גדולה תשובה") מבטלים לגמרי את פעולת הגט, ואז חוזרת האשה לבעלה הראשון, וכיוון שבינתיים היה עניין הפכי כו', אזי נעשית האהבה והחביבות באופן נעלה יותר מאשר בנישואין הראשונים - על דרך גודל האהבה והחביבות דבעל-תשובה, כמו שכתב הרמב"ם²⁶ "אמש היה כו' והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד", והיינו, מכיוון שלפני זה היה שנאי ומרוחק, הרי החביבות והקרוב שלאחרי זה הם באופן נעלה יותר מאשר בצדיקים, וכמבואר בתניא²⁷ שכיוון ש"עד הנה היתה נפשו בארץ ציה וצלמות", לכן "צמאה נפשו לה" "באהבה רבה וחשיקה ונפש שוקקה" "ביתר עז מצמאון נפשות הצדיקים".

ונמצא, שתכלית הכוונה בעניין הגט היא - כדי שלאחרי זה יתוסף עילוי גדול עוד יותר בעניין הנישואין, ויתגלה ש"היא חברתך ואשת בריתך", "ברית" דייקא, כיוון שברית כרת הקב"ה ש"לא ידח ממנו נדח", שלכן, גם אם ישנו עניין של גירושין, הרי זה רק לפי שעה ובחיצוניות בלבד, וכדאיתא

28 תענית כ, א. ושל"ג איכ"ר פ"א, ג. הובא בפרש"י עה"פ.

29 איכה בתחלתו.

30 הושע ב, יח.

31 להעיר גם מלקוטי לור"צ הערות לספר התניא ע' כ. שיחת

כ"ף מנ"א תשי"ס"כ (תו"מ ח"א ע' 168).

32 הפטרות פ' עקב.

33 ישעי' ג, א. וראה ד"ה איכה עת"ר (סה"מ עת"ר ע' יג ואלך).

34 ישעי' נד, ה - הפטרות פ' תצא. וראה שמור"ר ספט"ו:

"לימות המשיח יהיו נישואין, שנאמר כי בוועליך עושיך".

23 פו, רע"ב (ובפרש"י).

24 תצא כד, ד.

25 ירמ' ג, א.

26 ה' תשובה פ"ז ה"ו.

27 פ"ז.

בעצמו – "אנכי אנכי הוא מנחמכם"⁴⁵ (כדאיתא במדרש⁴⁶), ב"פ אנכי, באופן נעלה יותר מ"אנכי" דמתן תורה, שזהו מצד גודל מעלת עבודת התשובה.

ד. וכל זה מודגש ביותר כאשר נמצאים בעקבתא דמשיחא, וצריכים לפעול ביאת משיח צדקנו בגילוי, למטה מעשרה טפחים – על ידי העבודה באופן של פריצת כל המצרים וגבולים:

גם מי שנמצא במעמד ומצב שכאשר מביט בשלחן ערוך נעשה לו מר על הלב ("עס ווערט אים ביטער אויפן האַרצן"): מי הוא ומה הוא, באיזה מצב הוא נמצא, וכיצד יוכל לצאת ("אַרויסקריכן") ממנו, ועל אחת כמה וכמה כיצד יוכל להיות ראוי לקבל פני משיח צדקנו שבא בעגלא דידן, בה בשעה שבדרך הטבע לא נשאר זמן לחזור בתשובה, לתקן מה שעשה עניינים אשר לא תיעשנה, ולמלא ולהשלים את העניינים שלא עשה – הנה במה דברים אמורים, בהיותו במעמד ומצב של עבודה מדודה ומוגבלת, מה שאין כן בהיותו במעמד ומצב הדרוש לעבודה בעקבתא דמשיחא, באופן ד"ופרצת"⁴⁷, שפועל ש"יעלה הפורץ לפנינו".

וזוהי גם ההוראה הן בנוגע ללימוד התורה והן בנוגע לקיום המצוות שצריכה להיות העבודה באופן של "ופרצת" דווקא, והיינו, שבהכרח להרוס את כל המדידות וההגבלות שישנם בכל העניינים ובכל הפרטים.

ועניין זה הוא בכוחו וביכולתו של כל אחד ואחד מישראל – מכיוון שיהודי מתקשר על ידי אורייתא בקוב"ה⁴⁸, הרי, כשם שהקב"ה הוא בלי גבול האמיתי, כך גם "אתם הדבקים בה' אלקיכם"⁴⁹ נעשים בלי גבול כמו מי שמתדבקים בו.

(מהתוועדות ט"פ מטות מסעי, ה'תשי"ט.
תורת מנחם כרך כו עמ' 179-189)

כיוון שזוהי גאולה שאין אחריה גלות³⁵.
[ודוגמתו בזמני השנה הוא בשמיני-עצרת³⁶ – לאחר המחילה שליחה וכפרה על כל עוונותיהם של ישראל, שמזה נעשה אחר כך "זמן שמחתנו" – שאז השמחה היא גדולה ביותר שאין למעלה הימנה, כמו בן מלך שחוזר מהשביה, וכמו אשה שמחזירה בעלה בחיבות גדולה יותר מן הקודמת].

ונקודת העניין – שעל ידי המעמד ומצב של "בין המצרים", שאז העבודה היא באופן ד"מן המיצר קראתי י"ה", נעשה עניין "ענני במרחב י"ה"³⁷, שנמשך אליו מלמעלה עד למטה מבחינת מרחב העצמי – שזהו עניין של פריצת גדרו של עולם, ענינו של משיח, שנקרא "הפורץ".

ועניין זה נעשה על ידי העבודה באופן של פריצת גדר, למעלה ממדידה והגבלה, ועל דרך שמצינו גבי איוב, שפרץ גדרו של עולם³⁸, ולכן היו אצלו כל העניינים באופן של "כפל"³⁹ (שמורה על העדר המדידה והגבלה⁴⁰) – והרי זהו גם אופן עבודת בעל תשובה, כפי שמבאר רבינו הזקן באגרת התשובה⁴¹ על יסוד מאמר רז"ל בתנא דבי אליהו⁴² "אם היה רגיל לקרות דף אחד יקרא ב' דפים, לשנות פרק א' ישנה ב' פרקים וכו'", שזהו "כמשל חבל הנפסק וחוזר וקושרו שבמקום הקשר הוא כפול ומכופל".

ועל ידי זה פועלים גם את עניין ה"נחמה בכפלים" (לאחרי ש"חטאה בכפלים" ו"לקתה בכפלים")⁴³ – "נחמו נחמו עמי"⁴⁴, ולא רק נחמה על ידי הנביאים, אלא גם נחמה על ידי הקב"ה

(35) ראה מכילתא בשלח טו, א. הובא בתוד"ה ה"ג ונאמר – פסחים קטז, ב.

(36) ראה ביאורו"ז שבהערה 14. וראה גם תו"מ סה"מ תשרי ע' רכד. וש"נ.

(37) תהלים קית, ה.

(38) ב"ב טו, ב.

(39) ב"ב שם. ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א.

(40) ראה גם תו"מ ח"כ ריש ע' 110.

(41) ספ"ט.

(42) ראה ויק' רפכ"ה.

(43) ראה איכ"ר ספ"א.

(44) ישעי' מ, א.

(45) שם נא, יב.

(46) הובא באבודרהם בסדר הפרשיות וההפטרות.

(47) ראה גם שיחת כ"ף מנ"א דאשתקד סכ"ט ואילך (תו"מ חכ"ג ע' 242 ואילך). וש"נ.

(48) ראה זח"ג עג, א.

(49) ואתחנן ד, ד. וראה אבות דר"נ ספ"ד.

משלשלים הטלית על הראש, ומתפללים

"ביד רוטטת, ובלב מורתח", תאר הרה"ח ר' אלכסנדר בן-גון את מלאכת רישום חוויותיו מביקוריו בחצרות קודשנו • לפלא גדול שמאז חזרתו לאה"ק ת"ו הפסיק הכתיבה", כתב לו הרבי • מה השיב הרבי על תלונתו בקשר לקשיים בתפילה? • ומהו הכלל החסר שהוסיף הרבי לרשימת עשרת הכללים בחינוך? • רשימה ראשונה

לפלא גדול שמאז חזרתו לאה"ק ת"ן הפסיק הכתיבה והפלא גדול עוד יותר כשהגיעוני מאנ"ש שי' אשר מסר תוכן שיחתנו והצליח בזה וכו' וכו' – והרי בודאי עוד ידיו נטו' וכהוראת ימי חנוכה להוסיף אור מיום ליום בעניני תורה אור המושפע ממאור שבתורה תורת החסידות ועניני'. ובטח ימלא בהזדמנות הבאה, וכן זוגתו תחיל' בעניני' היא, והרי גם זה מענין חנוכה, בסגנון חז"ל שאף הן היו באותו הנס.

מצו"ב מכתבי לבנם שי' [=אורי צבי – נדפס ב'אגרות קודש' כרך כב עמ' שפז"ח]. ומה טוב אם תהי' הזדמנות למסור תוכן הנ"ל גם לבנם הבכור שי', שהרי כאו"א באיזה מסגרת חיים שיהי' – הנהו חייל בצבאות ה', וחלים עליו כל תנאים האמורים וכדברי חכמים במשנתם, למה קדמה שמע לוחי' אם שמוע וכו' כדי שיקבל עליו עומ"ש [עול-מלכות-שמים] תחלה וכו'.

ומובן שכוונתי ג"כ – באם ימצא לנכון – לתוספת הסברה מצדס וע"פ ידיעת הורים בילדיהם שיחיו.

בברכת הצלחה בכל האמור ולבשו"ט בכל האמור, חיי"ק.

במדור זה בגיליון א'קמו, הובאה סקירה מיוחדת על דמות מרתקת, הרה"ח ר' אלכסנדר זושיא בן-גון (עת-ר'תשמ"א), שהיה תלמיד ישיבת תומכי תמימים ברוסיה, עלה ארצה, ובשנת תש"ב הקים מוסד לנוער בשם 'ביתנו' ברעננה אותו ניהל בהצלחה יחד עם רעייתו מרת ציפורה במשך 38 שנים.

עשרות מכתבים זכה ר' אלכסנדר לקבל מהרבי, רובם באו כבר בדפוס בסדרת אגרות קודש ובכרכי לקוטי שיחות ועוד. כעת אנו מוסיפים להביא רשימות מרתקות ומסמכים בפרסום ראשון על דמותו המיוחדת.

"ובהכירי את אביו שי' מקודם לכן מתוך מכתבים ועתה גם נפגשנו פנים-אל-פנים" ... כך כתב הרבי לבנו של ר' אלכסנדר בן גון, אורי צבי, בכ"ה מרחשוון תשכ"ג ('אגרות קודש' כרך כב עמ' שנו"ז).

ובהמשך ליחידות כתב הרבי לר' אלכסנדר אגרת מיוחדת (כאן בפרסום ראשון):

ב"ה, י"א טבת תשכ"ג

ברוקלין

הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ מלאכתו מלאכת

הקדש מו"ה [אלכסנדר זוסיא שי' זוגתו מרת

צפורה תחי']

שלום וברכה!

בחינוך אין כללים

פעמיים נסע החסיד רבי אלכסנדר בן-נון לרבי, לחודש תשרי תשכ"ג ובקיץ תשכ"ט. את רשמיו מהביקור הראשון סיכם לעצמו, כאשר לפני כן מקדים הוא בראש הרשימה:

"ביד רוטטת, ובלב מורתח. חסיד אחד... א.ב. ... וחותר את שמו: "א. בן-נון רעננה. תלמיד תו"ת".

תוכן אחת היחידויות התפרסם בספר 'שערי חינוך' (הוצאת היכל מנחם, תשס"ז, עמ' רלא), מפי הרה"ח ר' אברהם מייזליש (ז"ל):

"ר' אלכסנדר בן נון ע"ה, ששימש כמפקדח ארצי בבתי הספר של 'רשת אהלי יוסף יצחק', היה ביחידות אצל הרבי, וכתב לרבי עשרה כללים בחינוך, לפי מיטב ידיעתו בתחום. הרבי עבר על הכללים, ואמר: "חסר כאן כלל נוסף!! - חסר כאן הכלל שבחינוך אין כללים".

בג' מרחשוון תשכ"ג, במהלך היחידות, הציג ר' אלכסנדר בפני הרבי, את הקושי בעבודת התפילה. את תוכן הדברים סיפר למחנך הדגול,

הרה"ח ר' אהרן מרדכי זילברשטרום אשר על-פי זכרונו נדפסו הדברים הבריים ('היכל מנחם' כרך ב' עמ' רט"ר):

שאלה: "איני מצליח להתפלל כדבעי - "עם דאוונט זיך ניט".

כ"ק אדמו"ר שליט"א: [הגביה עיניו הק', הביט על השואל ואמר לו בתמיהה]: ר' אלכסנדר, מה פירוש הדברים "עם דאוונט זיך ניט"? - הרי נאמר "הליכות עולם לו", ישנם בכך שלשה פירושים:

(א) הליכות עולם - לו, שמביאים לו העולם - ממשיכים אלוקות בעולם על-ידי תורה.

(ב) הליכות עולם שמוליכים את העולם לו ית' - על-ידי מצוות.

(ג) הליכות עולם שהולכים מהעולם לו ית' - ע"י תפילה.

- משלשלים הטלית על הראש (מען נעמט דעם טלית איבער'ן קאפ"), נעמדים ליד הקיר, ואז מצליחים להתפלל ("יעמאלט דאוונט זיך").

בשבוע הבא אי"ה - מכתבו של ר' אלכסנדר בן-נון ובהם רשמי ביקורו בחצרות קודשנו.

'הפצת היהדות': ספר חובה לשליח ולכל יהודי

החובה לקרב יהודים לתורה ואין לעשות זאת - לאור תורתו והזכותו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש

הספר מציג את גישתו הייחודית של הרבי לנושא זה, מפרט את שפע הברכות המובטחות לעוסקים בכך, ומביא שלל הוראות באשר לכל ההיבטים בפעולת קירוב הלבבות

- ליקוט: הרב אברהם שמואל בוקיעט • עריכה: מנחם ברוד
- הוצאת צאגו"ח • 368 עמודים

הפצה: קה"ת, חי"ש. להשיג בחנויות הספרים ובטל' 1700-704120

הלכות ומנהגי חב"ד

ערב שבת קודש

ח' במנחם-אב

ב'שבת חזון¹ לובשים בגדי שבת².

שבת קודש פרשת דברים

ט' במנחם-אב³, 'שבת חזון'

שחרית: בקריאת התורה מסיימים לכוהן "כאשר דיבר לכם" ומתחילים ללוי "איכה אשא לבדי", כנדפס בחומשים⁴. לימוד תורה: עד חצות היום (12:47 בתל-אביב), מותר ללמוד הכול⁵. אחר-כך: "נכון ללמוד רק דברים המותרים בתשעה באב, כמו איוב, ובדברים הרעים שבירמיה, ומדרש איכה"⁶.

בהתוועדות שבת חזון, ערב תשעה באב ה'תשמ"א, בתחילתה, אמר הרבי: כיוון שהיו התוועדויות בשבתות שלפני-כן, חייבים להתוועד גם השבת, כדי שלא תהיה 'אבלות דפרהסיא' בשבת, אבל "מהיות טוב..." יאמר דברי תורה "מהמותר בתשעה באב בלבד"⁷.

(1) 'מצווה לפרסם' (ובשם אומר) אודות תורת הרה"צ מברדצ'וב בעניין 'שבת חזון' ש'חזון' מולשון ראייה, שבו מראים לכל אחד ואחת את המקדש דלעתיד מרחוק - 'התוועדויות' תשמ"ח ח"ד עמ' 132. "וזה צריך לעורר אצל כוא"א הוספה ב'משפט' וב'צדקה' (ובשבת - באופן המותר בשבת) - 'התוועדויות' תשמ"ט ח"ד עמ' 108.

(2) ספר-המנהגים עמ' 46, שכן נהג אדמוה"ז (בלוח כולל-חב"ד: "לבש כל בגדי שבת כדרכו"), וש"נ לפוסקים הדנים בעניין זה, וראה גם בהוספות לשו"ע אדמוה"ז (במהדורה הישנה) חלק ה' עמ' 1846 בשוליי-הגיליון. הטעם - כדי למנוע אבלות דפרהסיא בשבת ולהעיר מהנהוג בין אנ"ש (וכלל החסידים - נטעי-גבריאל פכ"ה הערה טו), שאף את פסוקי התוכחה מהפסרת 'חזון' (אבל - גם את הפסרת ת"ב שחרית) אין קוראין בניגון איכה, שלא כמנהג העולם.

(3) איסור 'דברים שבצינעא' שבינו לבניה, נוהג השבת (לוח כולל-חב"ד, ע"פ הרמ"א סי' תקנ"ד סי"ט. חוץ מל"ט, מג"א בשם השל"ה, וראה נטעי גבריאל בין המצרים פצ"ג סי"ג).

(4) כך נהגו אצל כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע בליובאוויטש, ולא כנדפס בס' המנהגים ס"ע 31 ובלוח כולל-חב"ד. וראה בקשר להנהגה זו ב'לוח השבוע' לשבוע שעבר.

(5) משנ"ב סי' תקנ"ג ס"ק ט.

(6) לוח כולל-חב"ד, ע"פ הרמ"א שבהערה הבאה.

(7) ברמ"א סי' תקנ"ג כתב: "ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב

אמירת שיעורי חת"ת, רמב"ם, וענייני בית הבחירה היום: לכתחילה - לפני חצות היום (כנ"ל). בדיעבד - (חומש ותהילים) עד השקיעה⁸. בשבת זו עורכים 'סיום' עם סעודה⁹. מנחה¹⁰: מקדימים אותה מהרגיל בכל שבת, כדי שיספיק הציבור לאכול את הסעודה המפסקת. אין אומרים 'צדקתך'¹¹. האבלים אומרים את המשניות הרגילות¹². למעשה, אין אומרים פרקי אבות¹³.

באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי-אבות [וצ"ב הרי דברי מוסר הם, שמותרים אפילו לאבל (מאירי מו"ק כא.א. שדי חמד מע' אבלות אות כה). ואולי מפני שהלימוד הוא ברבים (עיין טור יו"ד סו"ס שפד בשם הרא"ש)]. במג"א שם מביא מכנסת הגדולה, שאוסר ת"ת בשבת תשעה באב ומתיר בשבת ערב תשעה באב, ומסיים "ולי נראה להחמיר בשניהם, דהא יכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב". מאידך הט"ז שם תמה על המנהג, בקל-וחומר מבשר ויין או שהיא חובה, וכן מקריאת התורה במנחה ואמירת קרבנות מסדר היום "ולמה ישנתה משניות דפרקים השייכים לאותו שבת... והמנהג שלנו שכתב רמ"א... צ"ע. ונראה דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו", וכן דעת מהרש"ל והגר"א ועוד, ועיי"ש בבאור הלכה. מאידך, הבאה"ט והפרמ"ג הכריעו כהרמ"א, ועד"ז בקיצור שו"ע (קכה,ד), וראה בס' ת"ב שחל בשבת עמ' עז ובנטעי-גבריאל פרק צב. והרבי (בלקוטי-שיחות דלהלן הערה 13) כתב על הרמ"א: "וכן הוא המנהג בכמה מקומות". וכן נהג לחומרא כמסופר כאן, אם-כי לא פסק כדעה זו, כדלהלן שם.

(8) כיוון שמדינא (ועקרונית - אף ממנהגא) מותר, והרי אפילו בת"ב עצמו אחה"צ (שאסור מדינא) אומרים חת"ת כדלהלן. וכן ענייני בית הבחירה, ע"פ ההוראה ללומדם בת"ב אחה"צ (כלהלן הערה 61). בתניא אין הגבלה דת"ב, כדלהלן הע' 32.

(9) ספר-השיחות תנש"א ח"ב עמ' 733. אלא שאם הוא אחר חצות, הרי לפי האמור לעיל רצוי לעשות סיום רק על מסכת מועד-קטן. וראה בהערה 61.

(10) מסתבר שהסיבה לאריכות הקטעים בקריאת-התורה במנחת שבת ובימי שני וחמישי בפרשת ואתחנן, היא מפני שאין רוצים לסיים או להתחיל ב"בית פעור". וע"ע.

(11) שו"ע ר"ס תקנ"ט. לוח כולל-חב"ד.

(12) הרבי כתב לאחד הרבנים בעניין זה: "תשואות-חן על ההוראה לסיים גם בשבת קודש זה: '...טוהרה... יגדיל תורה ויאדיר...', דהיינו לומר את המשניות הרגילות.

(13) ראה לעיל הערה 7. בשיחה מוגהת (לקוטי-שיחות כרך יט עמ' 43 הע' 53. השיחה יצאה לאור לראשונה כקונטרס שבועי בשנת

(מומלץ שהגבאים יאחרו את זמן תפילת ערבית, כדי שיספיקו הציבור לבוא לבית הכנסת)¹⁷. הרבי נכנס לבית הכנסת בנעלי בד¹⁸, אך נשאר בבגדי שבת עד אחר התפילה, וכן נפוץ בין אנ"ש. נשים שאינן מתפללות ערבית יזכרו שלא לעשות מלאכה בטרם יאמרו "ברוך המבדיל..."

בתשעה באב שחל בשבת ונדחה אמר כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) מאמר דא"ח בזמן הרגיל (בליל שבת). למחרת, נכנסו אליו 'לחזור' את המאמר אחרי הסעודה המפסקת, ונמשכה החזרה בלילה¹⁹.

יום ראשון

תענית תשעה באב (נדחה)²⁰

שתברך לעצמה.

17) שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק טב ס"מ, פסקי תשובות שם. נטעי גבריאל, בתשובות שבסוף הספר סו"ס י.
18) ולא כמ"ש בנטעי גבריאל פצ"ד הערה טו, שעשה זאת (כמ"ש בלוח כולל-חב"ד, ע"פ הרמ"א ס' תקנ"ג ס"ב, שהציבור עושה זאת) אחרי ברכו [ולכאורה, צ"ל לפני כן 'ברוך המבדיל'].
19) בשנת תרד"ע. המאמר [המשך תער"ב ח"א עמ' תקס"ד] אינו מדבר בעניני תשעה באב וכי"ב - ספר המנהגים שם. וזע"ק באמור ברשימות היומין עמ' קנה שאדמו"ר מהורש"ב למד פעם דא"ח בתשעה באב עצמו "וכנראה למיגרס בעלמא" [וכ"כ המאירי מו"ק כא, בקשר לדברי מוסר]. וראה בס' המנהגים עמ' 77 בשם הרה"ח הרה"צ ר' הלל מפאריטש ז"ל, שאבל ר"ל בימי השבעה לומד פנימיות התורה. והרי אבל חמור בעניין זה יותר מתשעה באב, כמבואר בטור יו"ד סו"ס שפד. וע"ע בס' לשמע און ס"ע רטו.

20) בעניין חולה בתשעה באב, בעלמא נהוג לפסוק שיאכל כרגיל (וראה פסקי תשובות ס' תקנ"ד ס"ק ט, שם מביא גם את אלה שהחמירו לאכול בשיעורים וכיו"ב. נטעי גבריאל בין המצרים ח"ב פרק סו הערה ח), וכן שמעתי מכמה מרבני אנ"ש, שאינם מכירים כלל פסיקה כזו שיאכל בשיעורין בדומה ליהי"כ"פ. ואף שבש"ת הצמח-צדק או"ח (במהדורת תשנ"ד: ס' קח"ק) מציע לאכול בשיעורים, הרי שם מדובר: א) למי שרוצה להחמיר, וגם זה - רק ב) לבריאים (שבגלל המגפה ר"ל היו חייבים גם הם לאכול). ומה שהביא הרבי עניין "כדיאכילת-פרס" דווקא במנהגי בין המצרים (ותענית ציבור) (שנדפסו לראשונה בסוף רשימות על מגילת איכה' להצמח-צדק, קה"ת תשי"א, עמ' 61, ומשם לספר המנהגים עמ' 45), כשהכוונה כנראה לחידושו האמור של הצ"צ. לכאורה כוונתו בשני הקטעים הללו (שיעור עיניו בד' צמות) = שבצומות האחרים לכו"ע אין אוכלין בשיעורין [בכנותב, ושיעור אכילת פרס] היא רק לעניין זה, שגם מי שאכל בשיעורין בכל התעניות עדיין נקרא 'מתענה', ויאמר ענו ויעלה לתורה (כמ"ש בפסקי תשובות ס' תקס"ו אות ו בשם שו"ת מהר"ם שיק ס' רצ, מרחשת ח"א ס' יד ס"ק ובשם הגרש"ז אויערבך, הובא גם בש"ש כהלכתה בהערות ס"פ

סעודה המפסקת¹⁴: נאכלת עם בני-הבית כסעודת שבת רגילה (כלי ההגבלות של הסעודה המפסקת בחול), אבל חייבים לסיימה לפני השקיעה. מותר לאכול בשלושה ולברך בזימון. גם רחיצה וסיכה אסורים החל מהשקיעה, אך דיני אבלות אינם חלים עד צאת השבת¹⁵. אסור להכין את נעלי תשעה באב או את הקינות או להביאן לבית הכנסת (וכמו-כן לפשוט בגדי שבת או לחלוץ נעליים) עד צאת השבת ואמירת 'ברוך המבדיל', משום הכנה משבת לחול. הנמצא בביתו, לאחר צאת השבת - יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול", ויברך לבני-ביתו 'בורא מאורי האש'¹⁶

תשל"ח, שבה חל תשעה באב בשבת, כבשנה זו) נטה הרבי להכריע כפי הדעה שצריך לומר פרקי-אבות גם בתשעה באב שחל בשבת, "ובפרט למנהגנו, ליהרר מכל עניני חשש אבלות בפרהסיא בשבת... ואולי יש לדייק גם מלשון אדמו"ר בסיידורו 'כל שבתות הקיץ'". אולם בפועל לא אמר אז פרקי אבות (כמנהגו שהתחיל באותה שנה לאומרם עם הציבור, 'שיחות קודש' תשל"ח ח"ד עמ' 389). בהתוועדות מאוחרת יותר (שבת חזון, ערב תשעה באב תשמ"א, הנחה בלה"ק סכ"ו) הודיע הרבי שלא יאמר פרקי-אבות ברבים כדי שלא להכריע בזה, וכל אחד יכריע לעצמו. לאחר מכן, בש"ק נחמו (הנחה בלה"ק סכ"ו) אמר, שכדי שלא לעשות חילוקי מנהגים בישראל, גם אלה שלמדו פרקי-אבות בשבת שעברה, ילמדו אותו פרק פעם נוספת בשבת נחמו. וכן הוא בפשיטות בהתוועדות תשמ"ה ח"ה עמ' 2695, ובשיחת שבת נחמו בסה"ש תנש"א סו"ס י"א 'שלומדים בפרקי-אבות דשבת זה - פרק שלישי'. ואף בלוח כולל-חב"ד לא נזכרו פרקי-אבות השבת, ובשבת נחמו - פרק ג.

14) בלוח כולל-חב"ד כתב: "אוכל בשר ושותה יין [שו"ע ס' תקנ"ב ס"י], ומכיל-מקום ישב בדאבוני-נפש [מג"א, מהרוקח ושל"ל] ולא ישב בסעודת חברים [מג"א]", וכמה אחרונים נחלקו ע"ז (ראה שע"ת, משנה ברורה, מנהג ישראל תורה כאן), כי מי שרגיל לסעוד עם מיעודיו ונמנע מכך הפעם, ה"ז כאבילות דפרהסיא בשבת. ולדין שאין סעודה ברבים בכל שבת, לכו"ע ישר רק עם בני-ביתו.
15) רמ"א ס' תקנ"ג ס"ב, ומשנה ברורה שם ס"ק ו "אסור לשום סימן אבילות בשבת" וגם לאחר זמן צאת השבת, עד שיאמר ברוך המבדיל, משום קדושת תוספת שבת - פסקי תשובות ס' תקנ"ג סו"ס ק"א.

16) בשו"ע ס' תקנו איתא: "כשרואה הנר אומר 'בורא מאורי האש'", והט"ז כתב שמברכים זאת לפני קריאת 'איכה', וכ"כ בלוח כולל-חב"ד, וכן נהג הרבי (ובביה"כ"נ שלו). אבל לנמצאים בצאת השבת בבית עם בני-ביתם, שנהגים אז מהאור, ובוודאי יש ללמדם לומר 'ברוך המבדיל' כדי שלא יעשו מלאכה באיסור, לכאורה עדיף לברך שם. המשנ"ב בביה"ל סו"ס רצו מסתפק אם נשים חייבות בברכת האש, מאידך הברכי יוסף וכמה אחרונים פסקו שחייבות בזה, והוכיחו שכן דעת הריטב"א והכלבו (ראה נטעי גבריאל ע"פ שחל בשבת פל"ח הע' יז ושו"ב), ובכל אופן רשאות לברך (קצות) השולחן ס' צו בבדה"ש ס"ק יב). לכן מי שלא ברך לה בעלה, עדיף

הארץ²⁵ (בהפסק איזה דבר²⁶) וקוראים 'איכה'. בכל פרק המתחיל 'איכה' מגביהים את הקול יותר²⁷. פסוק 'השיבנו' האחרון, אומר הקהל בקול רם יחד עם החזן²⁸.

בספר־המנהגים מובא סיפור על הרה"צ מרוזין וחסידיו, בקשר לזריקת 'בערעלאך' ומעשי שובבות בתשעה באב. כנראה הובאו הדברים כדי שלא ירבו באבלות יותר מד²⁹.

אחר הקינות - 'ואתה קדוש', קדיש שלם בלי 'תתקבל' (כמו 'קדיש יתום', אבל הוא נאמר על־ידי הש"ץ). עלינו, קדיש יתום²⁷. אבל בתוך ה'שבעה' רשאי ללכת לבית־הכנסת בלילה וביום עד גמר הקינות³⁰. המתפללים הולכים לבתיהם בלי אמירת 'שבוע טוב' זה לזה. תלמוד תורה: "אפילו בתשעה באב, ש"אסור לקרות בתורה משום שנאמר 'פיקודי ה' ישרים משמחי לב'³¹ - חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה"³².

25) באבילות ובתשעה־באב, ישב הרבי על ארגו נמוך, שגובה מעל ג' טפחים (וכן דעת בעל 'מנחת שלמה' בס' הליכות־שלמה על ת"ב הע' 14, נדפס בקובץ 'ישורון' גיליון יד עמ' תשפז, וציינו שם שזה דלא כמהרש"ם בס' דע"ת י"ד סי' שפז ס"ב). על מושב הרבי במכונית היו מניחים דף עץ.

26) לוח כולל־חב"ד. המקור להימנע מלשבת על הקרקע ממש, מובא בשע"ת סי' תקנ"ב ס"ק ג מברכ"י שם ס"ק ח בשם מהר"ש שער־אריה. אמנם הכף־החיים שם ס"ק לט דן להקל לשבת ע"ג קרקע מרוצפת, ומבאר בזה מנהג מהר"ל (בהוצאת מכון־ירושלים עמ' רנד. רנו. וכ"כ במקור־חיים לבעהמ"ח חוות־יאיר סי' תקנ"ט ס"ג) שישב בת"ב על הקרקע ממש. ובילקוטי־יוסף ח"ב עמ' קכט כתב, שלמנהגם יושבים אבלים על הקרקע ממש (ועיי"ש ח"ה עמ' 582 סט"ו), וראה בארוכה בס' 'מנהג ישראל תורה' שם ס"ק ו.

27) לוח כולל־חב"ד.

28) רמ"א סי' תקנ"ט ס"א. כנראה לא כל הפרטים שברמ"א שם ובמנהגי מהר"ל (הוצאת 'מכון ירושלים' עמ' רנא) נהוגים אצלנו.

29) וראה 'תורת־מנחם - התועודיות' תשי"א ח"ב עמ' 262: "בליובאוויטש היו משחקים בתשעה באב עם 'בערעלאך', ולא היה זה 'שלא ברצון חכמים'".

30) לוח כולל־חב"ד, ע"פ שו"ע ונו"כ סי' תקנ"ט ס"ו.

31) שו"ע או"ח ר"ס תקנ"ד.

32) "ראה שו"ע שם ס"ב. וראה שדייחמד, אסיפת־דינים, מערכת בין־המצרים ס"ב סי"ב, על־דרך ובדוגמת קדימת הלימוד בעניינים שהזמן גרמא, הלכות החג בחג וכיו"ב, בכל השנה. ראה טושו"ע ודאדמוה"ז או"ח ר"ס תכט, ובט"ז שם - ספר־השיחות תש"נ ח"ב עמ' 574 (וכ"כ בילקוטי־יוסף ח"ה עמ' 580, ובנטעי־גבריאל מהדו"ב ח"ב פרק עה הערה יז. וע"ש בשו"ת שבתסוף הספר ס' יז. ועיין ביאור

מוצאי שבת: אחר אמירת 'ברוך המבדיל' מסירים את הפרוכת [וכיסיי הבימה ועמוד הש"ץ]²¹. בתשעה באב נועלים נעלי גומי ונד או סנדל שאינו של עור, ודלא כהמחמירים בזה²².

מדליקים אור רק כפי הנחוץ לתפילה ולקריאת הקינות, ולא יותר²³.

בשמונה־עשרה אומרים 'אתה חוננתנו'. לאחר שמונה־עשרה - קדיש תתקבל. מברכים (מי שלא בירך עדיין, או אם יש מהשומעים מי שטרם יצא בברכה זו) 'בורא מאורי האש', ומביטים באבוקה כנהוג, ואין מבדילים על הכוס. יושבים²⁴ על

1ט). וראה קובץ 'אהלי שם' גיליון 3, עמ' קח. חולה וקטן האוכלים סעודה בת"ב, אומרים [שיר המעלות - כיוון שא"א תחנון] 'נחם' בברהמ"ז רק לאחר 'הרחמן', כיוון שיש פלוגתא אם לאומרו בברכה שלישית (ראה שער־הכולל פ"ד ס"ט, ונטעי־גבריאל פרק סו סעיף יא וש"נ).

21) נטעי גבריאל פרק צד ס"ט.

22) עיין שערי־תשובה ואחרונים בסימן תר"ד. דרכי־חיים ושלום ס"ק תרע"ג - ספר־המנהגים עמ' 46.

23) שו"ע סי' תקנ"ט ס"ג, וראה 'מנהג ישראל תורה' שם ס"ק ז.

ה' נרות הנהוגים בעמוד הש"ץ, כשיש 'חיוב', מדליקים היום וגם מחר כרגיל. [בקיצור שו"ע סי' קכד ס"ב ובמשנ"ב סי' תקנ"ט ס"ג, מא"ר בשם מהר"ל, כתבו "אין מדליקין נר תפילה". אבל במהר"ל עצמו ס"ע רמז איתא: "נהגין שלא להדליק נר בביהכ"נ בט' באב כ"אם נר אחד [ובשנינו נוסחאות בעמ' רנ: ב' נרות] לחזן" וראה כה"ח ס"ק כו. כולם לא הבדילו בבירור בין ערבית לשחרית. וכן צ"ב אם יש הבדל בין ה' נרות כשיש 'חיוב' בביהכ"נ (שיש בו תועלת לנשמה), לבין הנהוג כשאין שם 'חיוב' ב' נרות [שו"ע הקצר ס"פ כד] שהוא (רק) לכבוד ביהכ"נ. בלוח כולל־חב"ד לא נעתק הנושא כלל, וכנראה הוא כנ"ל]. מי שיצא לצרכיו, מותר ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו לתפילה (שו"ע אדמוה"ז סי' תרי"ג ס"ד"ה. ורצוי לגעת תמיד במקום המוסה, כדי ליטול ולברך אשר יצר בידיים נקיות, שם). במטה־אפרים שם כ' שהנוטל בכל השנה ג"פ יכול גם עתה ליטול כך, והובא בכמה ספרים ללא חולק. ולפ"ז ניתן בשחרית, לאחר לבישת הבגדים, ליטול ידיו שוב עם מגבת כנהוג כל השנה (אלא שרק עד קשרי אצבעותיו) כדי לברך ברכות־השחר. בדברים שבין איש לאשתו ונהוגת היום כל ההרחקות שבסי' קצ"ה (כמבואר בשו"ע אדמוה"ז סי' תרט"ו ס"א ביהכ"נ, ודין ט"ב זהה ליו"כ כדבריו בקו"א יו"ד סי' קפ"ד ריש ס"ק ב). וכנראה שמסיבה זו, כשחל ברי"מ היום, יש נמנעים מלקחת בנייזו ל'קוואטר' (ראה גם בנטעי־גבריאל ח"ב פרק פא סי"ז והערה כ).

24) היינו לא רק שלא יישב על הספסל, אלא שיש לקרוא איכה וקינות לא בעמידה אלא דווקא בישיבה על הקרקע. כן הביא בס' 'מנהג ישראל תורה' שם ס"ק ה מס' 'נוהג כצאן יוסף', ומשמעות הרוקח, מהר"ל, כ"לבו וסדר־היום, ע"ש.

על־גבי העיניים והרגילות היא לשטוף לכלוך זה במים – מותר³⁹.

אין מברכים "שעשה לי כל צורכי"⁴⁰ עד למחרתו⁴¹. בשחרית⁴² אין מניחים טלית ותפילין⁴³. אין אווזים את הציציות ב'ברוך שאמר' ובקריאת שמע⁴⁴. "כך אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היה לובש הטלית בבוקר ופושטו, ואחר־כך מניח התפילין ומתפלל בהן – כל זה בחדרו, שלא ירגישו בדבר. ובעת שהתפללו – אמר תהילים וכיוצא בזה⁴⁵. הש"ץ⁴⁶ אומר 'עננו' בין 'גואל ישראל' ל'רפאנו'. שכח לאומרה ונזכר קודם שאמר "ה" מחתימת רפאנו – חוזר ואומר 'עננו' ו'רפאנו', ואם כבר אמר "ה" – אומר 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' וחותר:

שבקדושה אין הטומאה מתאוה כל־כך לשרות, ועל־דרך מה שכתוב בשו"ע רבנו מהרוא בתרא ס"ו ס"ד, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו" – אג"ק ח"ג עמ' קמו, עיי"ש.

39) לוח כולל־חב"ד, על־פי שו"ע אדמו"ר ס"ו תר"ג ס"ג.

40) סידור אדמו"ר, וכן הוא בכתבי הארז"ל. וראה השקלא־וטריא בזה בספרים שהובאו בשדייחמד, פאת־השדה, אסיפת־דינים, בין־המצרים ס"ב ס"ק ט [בהוצאת קה"ת: כרך ח' עמ' א'תשס"ה] – ספר־המנהגים שם. וראה בארוכה בס' חקרי־מנהגים עמ' קפה ואילך (גם בקשר להערה הבאה).

41) הוראת הצמח־צדק בשם רבינו זקן. ודלא כיש נוהגים לברך בלילה כשנועל הסנדל – ספר־המנהגים שם.

42) ולכאורה כיוון שאין מניעה ללמוד היום פנימיות התורה (ראה לעיל הערה 37), הנוהגים לומר פרק תניא לפני התפילה (סה"ש תשמ"ט ח"ב עמ' 412, ובכ"מ. ובסה"ש תשנ"ח ח"א עמ' 246: "על הסדר, או באופן אחר"), אימרו זאת גם היום (ועדף ללמוד מענינא דיומא, כמו באגה"ת פ"ז).

43) לוח כולל־חב"ד, משולחן־ערוך סימן תקנ"ה ס"א. ובס' 'ציצית הלכה למעשה' (תשנ"ה) פ"ב הערה 57 העיר, שכיוון שע"פ קבלה צ"ל לבישת טלית ותפילין וברכותיהן בתשעה באב כרגיל בכל יום, הנה אף שרק האדמו"רים עצמם נהגו בזה כמבואר בספר־המנהגים, הרי טלית־קטן שהוא בצינעא והכל לובשין אותו, אולי יש מקום לברך עליו לדין בשחרית. ואפילו ע"פ נגלה – ראה משנ"ב תקנ"ה ס"ק ב מס' פתחי עולם. ובפועל לא נפוץ לברך. וע"ע. בישיבת תורת בצרפת נמנעו – עד חצות היום – מלהוציא את הציציות החוצה (ע"פ האמור בשו"ע ס' תקנ"ה ס"א. וכ"כ בלוח דבר־בעתו).

44) מנהג העולם, נטעיגבראל פנ"ח סכ"ב וש"נ.

45) משיחת כ"ק אדמו"ר מהררי"צ נ"ע – ספר־המנהגים, ועיי"ש בהערה. וראה 'רשימות היומן' עמ' קנה. הרבי לא אמר תהלים באותו זמן, אלא (כפי המסופר – וחלק ממראות קודש): בשנים הראשונות קרא ברשימות הצמח־צדק. בשנות הלמ"ד היה מביא סידור וקניות ועוד משהו. בשנים תשל"ב ותשמ"ט עיין בסידור. בשנת תשל"ה עיין גם בקניות.

46) ראה לעיל הערה 23 בקשר לנרות בעמוד הש"ץ.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע היה לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב מדרש 'איכה רבה', וסוגיית 'רבי יוחנן' דפרק הניזקין (גיטין נה ס"ב – נח סע"א)³³. גם במשך המעט־לעת דתשעה באב יש לערוך 'סיום' (על מסכת מועד־קטן, שהוא מהענינים המותרים ללמוד ביום זה)³⁴.

"בנוגע ללימודי יארציית בתשעה באב: עד חצות היום – לימוד משניות דאחרי התפילה הוא בפרקי דתענית³⁵ ומועד־קטן (פרק ג) הידועים, ולאחר חצות היום – נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים, היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בתשעה באב"³⁶.

לעניין לימוד חסידות, משמע שמותר³⁷. אין נוהגים לישון על הארץ, או לשים אבן תחת הראש. שחרית: שיעור נטילת־ידיים שחרית בתשעה באב – רק עד קשרי האצבעות³⁸. אם יש לכלוך

בזה בשיחת ש"פ דברים תשל"ד (שיחות־קודש ח"ב עמ' 340-342, נעתק ב'התקשרות' גיליון טיט עמ' 17)). וראה לקוטי־שיחות חלק ט' עמ' 250, שבשנת תשל"ל המליץ כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, כשהורה באתה שנה על עריכת משמרות ללימוד במשך כל היממה דתשעה באב, שהמתאים ביותר בלימוד ענינא דיומא הוא רשימות כ"ק אדמו"ר ה'צמח־צדק' על מגילת איכה. בספר־השיחות תשמ"ח ח"ב עמ' 547 הערה 63 מובא "שביום י"ז בתמוז ותשעה באב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל [א"ה: ראה כיוצא־בזה בקשר לכ"ד כסלו, בן איש חי שנה א' ס"פ וישב, הל' חנוכה אות כג]) בתורה (בנביאים) פרשת היום ע"ד 'צום הרביעי' ו'צום החמישי' (על־דרך שבכל יום אומרים שירו של יום וכיוצא בזה)". פרשת היום: מלכ"ס כה, אכא. ירימיהו לט, ב"י. נב, יכז. דברי הימים ב' לו, יז, יכ.

33) ספר־המנהגים.

34) ספר־השיחות תש"נ ח"ב עמ' 579 הע' 189 (ועד"ז בכ"מ, כגון לקוטי־שיחות כרך כד עמ' 336. כרך כח עמ' 287, סה"ש תשמ"ח ח"ב עמ' 564 הע' 117 וסה"ש תנש"א ח"ב עמ' 708 ועמ' 733). וראה בהערה 61.

35) אולי הכוונה למשניות ממסכת זו העוסקות בענייני התעניות, מפ"א מ"ד עד ספ"ג.

36) אג"ק חלק יא עמ' שו. ומה שבתשעה באב תשמ"ח סיים הרבי במנחה דת"ב את המשניות דמו"ק, אולי היתה הנהגה חד־פעמית או אישית. וברשימות היומן עמ' תכב כתב ע"ז 'במנחה – איני יודע'. מלשון מכתב זה ברור, שה"ה לכל השיעורים הקבועים שאדם נוהג ללמוד בכל יום. ומציין שם ללוח היום־יום ביום זה, וגם שם הלשון "כל השיעורים".

37) ומ"מ רצוי ללמוד מענינא דיומא, ראה המובא לעיל הערות 19, 32.

38) ספר־המנהגים עמ' 47. ובמכתב המצויין שם: "כן הורה גם־כן כ"ק מו"ח אדמו"ר. ויש לומר אשר בתשעה באב מפני החלישות

אם יש ברית-מילה, מלים אחר הקינות⁵⁵. האב והאם, המוהל והסנדק מותרים ללבוש בגדי שבת (אך לא נעליים) עד אחר המילה. מברכים על הכוס ונותנים לתינוקות⁵⁶. אין 'שאלת שלום' בתשעה באב. וכן אין לומר 'בוקר טוב' וכדומה, או לשלוח שי לחברו. מי שאינו יודע מכך ונותן שלום, משיבים לו בשפה רפה ובכבוד ראש, וטוב להודיעו שתשעה באב היום⁵⁷. שיעורי תורה: אמירת תניא היום: לכאורה – אין בזה הגבלה⁵⁸, ובכל זאת עדיף לומר את השיעור היומי לפני מנחה (השלמה – מצאת הכוכבים, כרגיל). אמירת תהילים וחומש דחת'ת היום: רק לפני מנחה⁵⁹ ואילך (השלמה – מצאת הכוכבים, כרגיל). לימוד הרמב"ם היום: במוצאי היום. לימוד ענייני בית-הבחינה היום: אחרי חצות היום⁶⁰ (השלמה – מצאת הכוכבים). עד חצות היום⁶¹ (12:47 בתל-אביב), אסור

"ברוך אתה ה', העונה בעת צרה ושומע תפילה". שכח גם שם – אומרה ככרכה בפני עצמה אחר 'שים שלום'⁴⁷. בשחרית אין נשיאת כפיים, ואין הש"ץ אומר: "אלוקינו ואלוקי אבותינו, ברכנו"⁴⁸. אין אומרים תחנון. הש"ץ אומר חצי קדיש. קוראים לשלושה אנשים⁴⁹ בפרשת ואתחנן "כי תוליד בנים", והשלישי הוא המפטיר. חצי קדיש⁵⁰. הפטרה בירמיהו (ח, יג – ט, כג) "אסוף אסיפם"⁵¹. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב היה עולה למפטיר. ולפעמים בשחרית וגם במנחה. אמירת כל הקינות⁵². אשרי. ובא לציון גואל, ומדלגים פסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלא תקבל. עלינו. קדיש יתום. בסיום תפילת שחרית אין אומרים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו'⁵³. לאחר מכן קורא כל אחד ואחד לעצמו 'איכה'⁵⁴.

47 שו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה.

48 כמו כהן אבל שאינו נושא כפיו מפני שאינו שרוי בשמחה, כדעת האבודרהם, שיירי כנה"ג סי' תקנ"ט, דגול מרבבה שם, ועוד – ראה נטעי גבריאל פרק נט ס"ה.

49 מי שאינו מתענה – ישתדל (אם אפשר – באמירה לגבאי מראש) שלא יקראוהו לעלות לתורה, ראה הדעות בס' פסקי-תשובות סי' תקס"ה ס"ק ז.

50 וכן נהג הרבי (בשנת תשמ"ח), וכמ"ש בשער-אפרים שער ח סעיף צט, וזאת למרות דברי אדמו"ר (ע"פ המג"א) בשו"ע שלו סי' רפב ס"ב ו"ח שאין להפסיק בקדיש בין המפטיר להפטרה (וכמו שהקשה בגיליון רע"א לס' תקנ"ט ס"ד). וראה בס' בירור-הלכה (תניא סי' תקנט שריכוז עשרות שיטות הסוכרות שיש לנהוג כן (אך לא ביאר הטעם). דנו בזה ב'התקשרות' גיליונות: תתל"ו, תתמ"ז ותתנ"ו.

51 רמ"א סי' תקנט ס"ד.

52 לאמירת פיוט 'אלי ציון' – נהג הרבי לעמוד (המנהגים השונים בזה ראה נטעי-גבריאל פרק סא סעיף יב, וש"נ). כמדומה שחוזרים את הפזמון 'אלי ציון' רק בסוף הפיוט, ולא בין בית לבית.

אין אומרים את הקינות שחברו בדורותינו לזכר קדושי השואה (ראה ב'כפר חב"ד' גיליון 1005 שהרבי שלל זאת. וראה נטעי-גבריאל שם ס"ד).

53 נשים רשאיות, לכאורה, לומר (אם נהוגות בזה): שיר-שלי-יום, 'אין כאלוקינו', חומש דחת'ת (ומה שהורה להן הרבי) ענייני בית הבחינה – מייד אחרי חצות היום. גברים אומרים זאת כדלהלן רק אחרי ק"ש בתפילין דרש"י – כנראה כסדר ההשלמה דשחרית.

54 אצל אדמו"ר מוהרש"ב בשחרית היו מסיימים את התפילה בשעה 12:30 לערך [נכיוון ש"התחילו בשעה 8, לא יאוחר מ-8:30" (רשימות היומן' עמ' תד), הרי שהאריכו הרבה בקינות. וראה בשערי-תשובה ר"ס תקנ"ט, שבמקום שאין מאריכין בקינות, טוב שלא להשכים, בעניין שישוה באמירת הקינות עד סמוך לחצות היום], ואחר כך היה אומר [לעצמו, לא בציבור] 'איכה' במשך שעה

וחצי לערך, ורק אחרי כן ישב על כסא כרגיל – ספר-המנהגים עמ' 48.

55 בספר מהרי"ל – מנהגים (הוצאת מכון-ירושלים ס"ע רנה) איתא, שאז, ב'ובא לציון', אומרים 'ואני זאת בריתי'. וצ"ב מנהגנו בזה.

56 לוח כולל-חב"ד.

57 שו"ע סי' תקנ"ד ס"כ ומשנה-ברורה שם.

58 ראה לעיל ציון 42.

59 מפשטות הלשון בספר-המנהגים "וכל השיעורים השייכים לשחרית" ניתן היה להבין שהכוונה גם לתהילים, אבל מהמסופר בס' המנהגים על אדמו"ר מוהרש"ב שהיה אומר תהלים בשעה שהתפללו הציבור שחרית, מוכח לכאורה שגם בתהלים אין הגבלה. מאידך עיין במענה הרבי שבס' 'תורת מנחם – מנחם ציון' ח"א עמ' 312, שהרבי בתוך שבעה נמנע מלומר שיעור תהלים לפני התיבה משום שתהילים ענינו גם "נעימות וזמירות" שהוא ענין של שמחה, ומקשר זאת עם אמירת תהילים בת"ב, ע"כ. ולפ"ז מתירין תהילים במנחה רק בגלל "סדר היום", ובשחרית ההיתר הוא רק על חולה וכיו"ב. וע"ע.

60 סה"ש תנש"א ח"ב עמ' 691 סוף הערה 87. והנה בלקוטי-שיחות כרך כח עמ' 286 איתא, שהואיל והשיעורים בתורה הם "חיי נפשו", הרי זה גם למי "דלא ידע מאי קאמר" (למרות שכמובן, מאותה סיבה, צריך לעשות הכול על-מנת להתעמק בהם), וזה כולל חת"ת, רמב"ם ו'בית הבחינה', עיי"ש. וכנראה שזו גם הסיבה להיתר אמירתם בת"ב (אף שמדינא ניתן היה לאומרם בבוקר, מצד צער, או מדן "להטו אחר התורה", או מצד "סדר היום", אך בפועל ההוראה היא להחמיר ולדחותם לפני מנחה – ראה נטעי-גבריאל הל' אבילות ח"ב פרק קו הערות ה"א), ואולי מפני שענייני בית-הבחינה הם בגדר "בניין ביתי" שעיקר זמנו לפני תום יום ת"ב, לכן לא נדחו למוצאי היום.

61 ב'תורת מנחם – התועדויות' תשי"א שבהערה 29: "כפי

שיר-שליים⁶⁹. אין כאלוקינו⁷⁰, וכל השיעורים (כולל: חת"ת⁷¹. וענייני בית הבחירה⁷²) השייכים לשחרית⁷³. ואחר-כך סדר תפילת מנחה. מנחה²¹: וידבר. קטורת. אשרי. חצי קדיש. קוראים 'יחל' לשלושה אנשים, והשלישי מפטיר ב'דרשו ה' בהימצאו'. יהללו. חצי קדיש. שמונה-עשרה. אומרים 'נחם' בבונה ירושלים, ו'עננו' (בתפילת לחש) ב'שומע תפילה'⁷⁴. שכח 'נחם' - אומרה בכרכת 'שמע קולנו' אחר 'עננו', או ב'רצה' קודם ו'תחזינה', או ב'מודים' קודם 'ועל כולם', ואם שכח - אינו חוזר²¹. שכח 'עננו' - יאמרנה (ללא חתימה) אחר 'אלוקי נצור' קודם 'יהיו לרצון'⁴¹. בחזרת הש"ץ אומר 'עננו' בין גואל לרופא, 'נחם' בבונה ירושלים, "אלוקינו ואלוקי אבותינו, ברכנו... (או) נשיאת כפים - לנוהגים אותה בכל יום. ונוטלים ידיהם תחילה עד הפרק"⁷⁵). קדיש תתקבל. עלינו. קדיש יתום²¹.

בהנחת תפילין דר"ת בכל יום, אין לחזור תיבות 'ה' אלוקים אמת" (ראה אג"ק חט"ז עמ' רצד). וצריך ביאור מ"ט חוזר אצלנו הש"ץ 'ה"א אמת' בק"ש שבסדר התפילה בשבתות וימים טובים בשחרית, אף שהוא לאחר זמנה. ואולי מפני שמהצד הרוחני צ"ל גם אז רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח איברים.

69 לגבי אמירת 'בית יעקב', כההוראה בסידור אדמוה"י בכל יום שאין אומרים תחנון, ניתן היה לומר שהדבר נכלל בהוראה לומר שיר-שליים.

70 מתחילים כרגיל "קוה אל ה'", עד "את עמו בשלום". לכאורה ברור, שאין מקום לומר [שוב, או כששכחו בשחרית] את המשניות (של האבל ויארציט) דשחרית (אמנם י"א, שבימים שהרבי נהג לומר קדיש שלא בימי הקריאה, היה אומר משניות וקדיש לפני מנחה. ויש לברר).

71 לכאורה, את שיעור התניא ניתן היה לומר בבוקר, ראה לעיל הערה 37, אבל כאמור, מהלשון 'כל השיעורים' משמע שסדר האמירה צ"ל דווקא אחרי שחרית, וכדלהלן הערה 73 (ככל שבירתי, התניא שהיה הרבי אומר בזמנים מסויימים לפני שחרית לא היה השיעור היומי).

72 ראה ספר-השיחות תנש"א ח"ב עמ' 691 (ושם, שיש לזה השלמה במוצאי היום).

73 ראה גם אג"ק חלק יז עמ' קמו, שטוב ללמוד שיעורי חת"ת בסמוך לשחרית. ובשו"ע אדמוה"י סי' קנה ס"א, שכן עדיף לגבי כל שיעורי תורה הנלמדים ביום.

74 מי שאינו מתענה, לא יאמר 'עננו' (גם לא 'ביום צום התענית הזה'). ראה הדעות בזה בפסקי תשובות סי' תקס"ה ס"ק א.

75 הוראת הרבי ביו"כ, ראה 'אוצר מנהגי חב"ד' אולות-שירי עמ' ריז. ושם, שגם הם צריכים ליטול ידיהם במוצאי היום ג"פ לסירוגין עד הפרק.

לעשות מלאכה שיש בה שיהוי קצת. ואין מכינים צורכי סעודה⁶². ואין יושבים על הספסל⁶³ [גם אחרי חצות, עד סיום הקינות]⁶⁴.
כתב הרבי נשיא דורנו: "לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר הולך לבית-החיים בתשעה באב⁶⁵.
מנחה: תפילת מנחה - בשעה מאוחרת יחסית⁶⁶.
'אגרא דתעניתא' (=דמי הסעודות שנחסכו בגלל התענית) - נותנים לצדקה לפני תפילת מנחה⁶⁷. מתעטפים בטלית ומניחים תפילין בברכה. קריאת-שמע (כדי לומר קריאת-שמע בתפילין, אומרים את כל שלוש הפרשות⁶⁸).

שראיתי על הרבי - הנה בתשעה באב לאחר חצות היום לא היתה ניכרת עליו מתיחות ועצבות".

62 וכבר כתבו, שיותר טוב לעסוק בצורכי סעודה אפילו קודם חצות, מאשר לדבר דברים בטלים וכדומה (טור-ברקת סי' תקנ"ט ס"ק י).

63 לוח כולל-חב"ד, על-פי שו"ע שם סכ"ב ונו"כ.

64 כן מוכח מלשון ספר המנהגים "אחר חצות היום ואחר סיום הקינות - יושבים על הכסא כרגיל" ומציין לסי' תקנ"ט ס"ג, והכוונה שכדי לשבת צ"ל שני התנאים - הן חצות (שלפני זה, גם לאחר הקינות, אין לשבת על הספסל כמ"ש במשנה ברורה שם ס"ק יב ע"פ הרמ"א שמיקל בזה, כי השו"ע כאן כתב כמנהג צרפתים שהביא בבי"ש בשם מהר"ם, שיושבים ארצה עד המנחה), והן סיום הקינות (גם אם לא הספיק לסימן לפני חצות, כי יושבים לארץ כדי לקוון כדלעיל הערה 24. ולכאורה גם כ"ק אדמו"ר מהורש"ב אמר קינות אחרי חצות, כדלעיל הערה 53). ולא כהנמנעים מאמירת או השלמת הקינות אם כבר עבר חצות היום. בהערה בספר המנהגים שם הביא, ש"יא שאין רשאי להחמיר לישב על גבי קרקע אחר-כך (אפילו אם אין בכך משום יוהרא. כן כתב במקור שצויין שם).

65 ספר-המנהגים עמ' 47. וראה הסבר ע"ז באג"ק חלק יא עמ' שז.

66 ספר-המנהגים שם, ע"פ שו"ע אדמוה"י סימן קכט. וראה בס' 'מנהגי ישראל תורה' סי' תקנ"ה ס"ק ב, שיש המתפללים מנחה גדולה בת"ב כוויזין מקדימין להנחת תפילין, ודחה זאת. וכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו היה מתפלל בקביעות בכל התעניות, כולל תשעה באב, בשעה הרגילה לתפילת מנחה בכל יום (15:15).

בכפ-החיים סי' תקנ"ט ס"ק יט הביא מס' פתחי-עולם (שמחברו היה מחסידי חב"ד), שבמנחה תולין את הפרוכת במקומה כמו שלובשים את הטלית. וכן מנהגו, וכך נהגו אצל הרבי (הרה"ח רי"ל ש"י גורנר).

67 כדאיתא בספרים (מטה-משה סי' תשנ"ו, אליה-רבה סי' תקס"ו ס"ק ב) שביום התענית יש ליתן סכום הסעודות לצדקה, כדי שדמי המאכלים שאינו אוכל ושותה באותו יום אכן יעלו לקדושה ממש - 'התוועדיות' תשמ"ט ח"ב עמ' 460.

68 ודלא כמשנה-ברורה סי' תקנ"ה ס"ק ה. וראה בס' 'מנהגי ישראל תורה' סי' תקנ"ה ס"ק ג, ובספר 'נטעי-גבריאל' הל' בין המצרים, בשו"ת שבסוף הספר (במהדו"ב - סימן יט) בענין זה. אך כיוון שאין כאן עניין דהשלמת רמ"ח אברים (כבכ"ש קטנה לצאת י"ח, וק"ש שעל המטה) אלא רק לומר הפרשה בתפילין (כמו

בלימוד (דט"ו באב) מתחילים כבר מתשעה באב ואילך⁸⁶. יש לערוך 'סיום' גם במוצאי תשעה באב⁸⁷. כתב הרבי: "על-פי מנהג ישראל, אשר תורה היא, לקדש הלכנה דווקא במוצאי תשעה באב... הרי הזמן גרמא לחדש ההתעוררות להחלטות טובות בכל ענייני תשובה והתורה ומצוותיה, שהן המבטלות סיבת הגלות... וכיוון שגדול כוח החלטות הנעשות בציבור - לקבלן בהתאסף רבים יחד בהתוועדות שמחה, שמחה באמירת דברי תורה, שהיא המשמחת לב ועינים מאירה, ושמחה פורצת גדר והגבלה בלימוד התורה והידור בקיום מצוותיה, התוועדויות בפרט ביומין זכאין הסמוכין לט' באב, ועל-כל פנים: בחמשה-עשר באב, ובשבת 'שלו' שלאחריו, ובשבת שלאחריה, שבת מברכים דחודש אלול, חודש החשבון (והתשלומין) דימות שנה זו. ובשלוש פעמים הווי חזקה - חזקת תורה ומצוותיה ומתוך שמחה וטוב לבב תמיד כל הימים"⁸⁸.

"אם יתעכב חסוֹשֵׁלֹם משיח בימים הבאים, ימשיכו בעריכת 'סיומים' גם בימים שלאחריו זה, עד חמישה-עשר באב, ועד בכלל. ולקשר ה'סיום' (ב'משפט' - הלכה) גם עם נתינה לצדקה. ובמקום המתאים - לקשר את ה'סיום' - 'יומא טבא לרבנן' - גם עם סעודה והתוועדות.

"ויש לפרסם זאת בכל מקום האפשרי, הן במקומות שכבר קיימו זאת בימים שלפני-כן - שימשיכו בזה, ובתוספת חיות וחיוזוק, ועל-אחת כמה-זכמה במקומות שאליהם הפירסום לא הגיע - שיגיעו לשם ויפעלו לעשיית 'סיומים' גם שם, ולהוסיף ב'משפט' וב'צדקה' בכלל"⁸⁹.

הנוסעים למקומות שונים לאחר תשעה באב בכדי לדבר עם יהודים אודות יהדות בכלל ואודות תשעה באב בפרט - ייקחו עמם קופת צדקה

86 ג ונטעי גבריאל ס"פ צו הוסיפו גם: היתר ברכת שהחיינו ושמיעת כלי-זמר).

87 כהוספה על האמור בש"ס סוף תענית בזה, משמעות המג"א או"ח רלא - לקוטי שיחות חלק יד עמ' 206, הערה ד"ה 'בנתנם סימן', עיי"ש.

88 "ועי"ז תהיה מעלה נוספת - שני סיומים" (בת"ב עצמו ובמוצאי ת"ב... ש'כפול' קשור עם הגאולה" - התוועדויות' תשמ"ט ח"ד עמ' 94).

89 ממכתב (כללי-פרטי) מוצאי ת"ב ה'תשד"מ.

88 ספר-השיחות תנש"א ח"ב עמ' 733.

לאחר מנחה⁷⁶, (קודם השקיעה⁷⁷) מניחים תפילין דרבננותם⁷⁸ ואומרים קריאת-שמע, קדש, והיה כי יביאר, ושש זכירות⁷⁹. סיום הצום⁸⁰ - בצאת-הכוכבים.

יום שני

י"א במנחה-אב

מוצאי הצום: "כמדומה, שבלי למוצאי תשעה באב נוטלין את הידיים ג' פעמים לסירוגין כמו נטילת ידיים שחרית, אבל בלא ברכה"⁸¹. הנטילה - לפני קידוש לבנה⁸². וכן נועלים הנעליים ורוחצים הפנים תחילה⁸³. מבדילים על הכוס - "הנה א"ל ישועת"⁸⁴, ברכת הגפן ו'המבדיל' בלבד (בלי נר ובשמים), ומקדשים את הלבנה.

אין אוכלים בשר ואין שותים יין הלילה, ולהסתפר ולכבס מותר⁸⁵. אולי יש לומר שבהוספה

76 הרבי נהג תמיד להניח בבוקר (ראה לעיל) רק תפילין דרש"י. למנחה הניח שוב תפילין דרש"י, ולאחריה חלץ אותן בחדרו והניח תפילין דשימושא רבא, ואח"כ דר"ת ודראב"ד (כהסדר ב'היום יום' יט מנ"א).

77 ראה פסקי הסיידור אות נג. 'סדור רבינו הוקן עם ציונים והערות' עמ' פג. אך מסתבר, שמי שלא הניח עדיין - ניחם גם אחרי השקיעה.

78 לעצם ההנחה בת"ב - "מסיפורי כ"ק מו"ח אדמו"ר על-דבר הנהגות אביו כ"ק אדמו"ר מהרש"ב. והוא דלא כמו שכתב במשמרת-שלום ס"מ משרת"ה הרמ"ע מפאנו" - ספר-המנהגים שם [וראה שם להלן עמ' 77 אודות אבל ר"ל בתוך שבעה שיניח תפילין דר"ת, בשם הרה"צ הרה"ח ר' הלל מפאריש, ושכן מובא בשם המקובל מוהר"ר שלום שרעבין].

79 ספר-המנהגים, והאמירות - ה"ה מכלל סדר היום.

80 בלוח השבוע (סוף גיליון תקע"ד) הובא מיומן פורים תשכ"ה שאמר הרבי שניתן להקדים תפילת ערבית לפני צאת הכוכבים (כמ"ש במטה אפרים סעי' תר"ב סעיף כט). אבל במועל לא נהגו כך במניין של הרבי כל השנים (בכל התעניות), ואולי היה אז מצב מיוחד למישהו.

81 "לא שמעת זה בפירוש, אבל למדתיה מהנהגת מוצאי יום-הכיפורים" - ספר-המנהגים.

82 כמו במוצאי יום-הכיפורים - אג"ק חלק כ עמ' רפד.

83 לוח כולל-חב"ד, מוצאי יוה"כ.

84 כן נהג הרבי (וכן מנהגו במוצאי יו"ט, כדעת הלבוש והפרמ"ג במשפחות ר"ס תצא, דלא כמנהג העולם - הובא בלקוטי מהר"ח ח"ב פ"א, וש"נ - שאם אין זו תחילת השבוע א"א פסוקים אלו. וכיוון שאין זו הנהגה מיוחדת למוצאי ת"ב, צ"ע מ"ט כתב בלוח כולל חב"ד כאן להתחיל ההבדלה כמנהג העולם, והרי ביו"ט לא כתב כן).

85 לוח כולל-חב"ד (מרא"א ס' תקנ"ח). ובפסקי תשובות שם ס"ק

ועל־כל פנים: בחמישה־עשר באב, ובשבת 'שלו' שלאחריו, ובשבת שלאחריה, שבת מברכים דחודש אלול, חודש החשבון (והתשלומין) דימות שנה זו. ובשלוש פעמים הווי חזקה – חזקת תורה ומצוותיה ומתוך שמחה וטוב לבב תמיד כל הימים⁹².

כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום את הוראת חז"ל⁹³ ש"מחמישה־עשר באב ואילך – דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה, יוסיף חיים על חייו"⁹⁴. "...ידוע מנהג ישראל שמחמישה־עשר באב ואילך, מברכים איש את רעהו בברכת 'כתיבה וחתימה (וגמר חתימה) טובה', וכמרומו במזלו של חודש מנחם־אב, מזל אריה... – ראשי תיבות 'אלול, ראש־השנה, יום־הכיפורים, הושענא־רבה', היינו, שבחודש מנחם־אב נרמז גמר ושלמות החתימה טובה בה'פתקא טבא' דהושענא־רבה"⁹⁵. בקריאת שמו"ת קוראים את עשרת הדברות ב'טעם התחתון'⁹⁶.

92 ממכתב (כלל־פרטי) מוצאי ת"ב ה'תשד"מ (באותה שנה, ובעוד שנים שחל ר"ה שלהן – ובהו"ל כל חגי תשרי – בימי ה'ו, הדגיש הרבי פעמים רבות את מעלת ה'חזקה'), לקוטי שיחות כרך לט עמ' 229.

93 תענית לא, א ובפירש"י. רמ"א יו"ד רמו סעיף כ"ג, מג"א או"ח רלח ס"ק א.

94 ובמיוחד להוסיף בשיעורי תורה ברבים, לייסד חדשים ולחוק ולהרחיב את השיעורים הקיימים – 'התועדויות' תש"ג ח"ג עמ' 124.

95 שם עמ' 770, וראה גם בעמ' 725 הערה 63. בע"פ היה הרבי מקדים ומברך, כגון בשיחת י"ג מנ"א תשל"ט. וכן בסיום המאמר דכ"ג מנ"א תשכ"ח ('ספר המאמרים – מלוקט' ח"ה עמ' שמו, ומצויין שם ללקוטי שיחות ח"ד עמ' 1163 בהערה, שבכ' מנ"א מתחלת – בנוגע לכמה עניינים – ההכנה לראש־השנה). **בכתב** – בדרך־כלל היה מאחל רק מיום א' דר"ח אלול, אך היו יוצאים־מן הכלל ('אוצר מנהגי חב"ד', אלול־תשרי, עמ' יב־יג, וראה 'בית חיינו' גיליון 99 עמ' 14).

96 שו"ע אדה"ז סי' תצד סעי' יא.

(במקום להאריך בדיבורים לעורר על נתינת הצדקה) שמזכירה ומעוררת אודות נתינת הצדקה בפועל. וכן 'יקחו' עמהם דברי־תורה מעניינא דיומא שניתן לומר בעל־פה באותיות המתאימות לשומעים (ללא יצירת רושם שבאים לספר להם דבר שאינם יודעים, ועל־אחת־כמה־וכמה שאין באים לעוררם לתקן הנהגתם), בדרכי נועם ובדרכי שלום⁹⁰. פעם אמר הרבי: "עניינים הטובים (דתורה ומצוות וכו') שנעשו בשלושת השבועות – יש להמשיך בהם גם אחר תשעה באב, כדי לזרז הגאולה כו'. וגדול זכותו של חודש מנחם־אב, כזמן מסוגל (מזל אריה) לתוספת בעבודת ה'⁹¹".

יום שישי

ט"ו במנחם־אב

סוף זמן קידוש לבנה הוא כל הלילה של ליל שישי זה (למי שלא קידש במוצאי תשעה באב). היום אין אומרים תחנון. בליל שישי וביומו, וכן במנחה שלפניו.

בנוגע לימים אלו כתב הרבי: "על־פי מנהג ישראל, אשר תורה היא, לקדש הלבנה דווקא במוצאי תשעה באב... הרי הזמן גרמא לחדש ההתעוררות להחלטות טובות בכל ענייני תשובה והתורה ומצוותיה, שהן המבטלות סיבת הגלות... וכיוון שגדול כוח החלטות הנעשות בציבור – לקבלן בהתאסף רבים יחד בהתועדות שמחה, שמחה באמירת דברי תורה, שהיא המשמחת לב ועיניי מאירה, ושמחה פורצת גדר והגבלה בלימוד התורה והידור בקיום מצוותיה, התועדויות כפרט ביומין זכאין הסמוכין לט' באב,

90 'התועדויות' תשמ"ח ח"ד עמ' 121, 123.

91 משיחת ש"פ ואתחנן תשמ"א, בלתי מוגה, שיחות־קודש תשמ"א ח"ד עמ' 408-409.

לזכות

אנשי החסד הדגולים

הרה"ח ר' אברהם משה דייטש והרה"ח ר' גבריאל גופין שיחיו

ולע"נ האחים הרה"ח ר' זלמן יודא ור' יוסף יצחק,

בני הרה"ח ר' שלום ישעי' ע"ה דייטש